

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Баташевої Наталії Іванівни «Формування емоційної сфери соціально депривованих дошкільників із затримкою психічного розвитку», подану на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.08 – спеціальна психологія

В умовах фундаментальної перебудови системи освіти в Україні посилена увага приділяється проблемі виховання і розвитку дітей з особливими освітніми потребами. На законодавчому рівні це закріплено у низці державних документів («Закон про освіту», «Закон про дошкільну освіту», «Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст.», «Про охорону дитинства»).

Діти із затримкою психічного розвитку (ЗПР) становлять найчисленнішу групу серед тих, які потребують спеціальної допомоги у процесі виховання та соціальної адаптації. Насамперед, це стосується дітей, які знаходяться в умовах соціальної депривації, особливо дітей-сиріт із затримкою психічного розвитку, виховуються у спеціалізованих установах – дитячих будинках, притулках, інтернатах, оскільки вони значною мірою визначають контингент учнів (особливо початкової школи), які стійко не встигають.

У наукових джерелах обґрунтовано, що порушення розвитку та невідповідні мікросоціальні обставини життя мають негативний вплив на формування особистості дитини, віддалені наслідки яких виявляються у несформованості базових навичок соціального функціонування, соціальній незрілості та труднощах адаптації у соціумі.

На тлі несприятливих соціальних умов затримка психічного розвитку може ускладнюватися, що в свою чергу, призводить до виникнення труднощів у навчанні, соціальної деадаптації таких дітей. Відтак, психолого-педагогічний супровід соціально депривованих дітей із затримкою психічного розвитку є одним з пріоритетних напрямів сучасної освітньої практики.

Тому, цілком очевидно, що напрям наукового пошуку представленого у дисертаційному дослідженні Н.І. Баташевої, який охоплює питання формування емоційної сфери соціально депривованих дошкільників із затримкою психічного розвитку як необхідної умови гармонійної особистості, є надзвичайно актуальним у сучасній науці.

Про наукову обізнаність здобувача свідчить чітко визначений науковий апарат дисертації: мета, завдання, об'єкт, предмет, теоретико-методологічна основа дослідження. У психолого-педагогічному інструментарії подано як теоретичні, емпіричні, так і статистичні методи дослідження.

У теоретичному плані проаналізовано проблему емоційної сфери з позицій діяльнісного, поведінкового та психодинамічного наукових підходів, розкрито поняття «емоційна сфера», яку дисертант інтерпретує як цілісну систему в єдності функціонування її компонентів, що забезпечує організацію психічних процесів в управлінні поведінкою людини (регуляційну, мотиваційну, інформаційну), відбиває її суб'єктивне ставлення до дійсності та виступає механізмом оцінки відображеної дійсності. Розкрито особливості функціонування перцептивного, когнітивного, вербального та експресивного компонентів емоційної сфери та розроблено структурно-функціональну модель емоційної сфери.

Необхідно відзначити точність визначення авторкою роботи ключових методологічних позицій, що склали основу дисертаційного дослідження. Дисертанткою опрацьовано широке коло наукових джерел для з'ясування проблеми особливостей формування емоційної сфери у дошкільників різних вікових груп та з різним станом психічного розвитку: нормативним, із затримкою психічного розвитку та затримкою психічного розвитку, ускладненою деприваційним впливом. На основі науково-теоретичного узагальнення даних описано сутність і складність структури об'єкта дослідження, а також розроблено характеристику його структурних компонентів та специфіку їх функціонування. Представлені результати особливостей сформованості емоційної сфери у соціально депривованих дошкільників із ЗПР та матеріали констатувального й формувального етапів дослідження. Відповідно до визначених об'єкта, предмета, мети та завдань здійснено й виклад власних результатів дослідження.

Заслужують на особливу увагу науково-обґрунтовані теоретико-методичні засади формування емоційної сфери у соціально депривованих дошкільників із затримкою психічного розвитку, які лягли в основу розроблення дисертантом структурно-функціональної моделі емоційної сфери, що враховує перцептивний, когнітивний, вербальний, експресивний компоненти та програми формування емоційної сфери у соціально депривованих дошкільників із затримкою психічного розвитку, що містить чотири блоки: теоретико-методологічний, організаційно-методичний, корекційно-розвивальний, оцінювальний. Цінним доробком у практичному аспекті є вдало підібраний методичний інструментарій програми формування емоційної сфери, який у різній мірі спрямований на досягнення корекційно-розвивальних цілей: формування компонентів емоційної сфери, збагачення знань про емоції та почуття людей, навичок управління власними емоційними переживаннями, їх розуміння і диференціацію та адекватне використання в соціальній комунікації.

Достовірність та обґрунтованість одержаних автором результатів забезпечуються використанням фундаментальних та сучасних наукових підходів та методів, серед яких: принцип єдності інтелекту і афекту, обґрунтований Л. Виготським, С. Рубінштейном, О. Леонтьєвим і реалізований у концепціях М. Арнольда, Р. Лазаруса, П. Симонова, С. Шехтера та ін.; науково-теоретичних підходів до розуміння сутності емоційного розвитку – поведінкового (Д. Уотсон, К. Бріджес, Б. Скіннер та ін.), діяльнісного (О. Запорожець, Л. Божович, Г. Бреслав та ін.) та психодинамічного (В. Вундт, З. Фрейд, Л. Петражицький та ін.); основні положення концепції впливу на розвиток особистості діяльності та соціального середовища (І. Бех, Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Максименко, С. Рубінштейн та ін.); положення про особливості розвитку особистості в умовах депривації (Дж. Боулбі, Й. Лангмейер, В. Лебединський, І. Мамайчук, А. Рузька та ін.); наукові підходи до розвитку в умовах дизонтогенезу (А. Душка, В. Засенко, А. Колупаєва, В. Кобильченко, Л. Прохоренко, Л. Руденко, Т. Сак, Г. Соколова, О. Таранченко, О. Хохліна та ін.); положення про особливості розвитку дітей із ЗПР (О. Бабяк, Т. Ілляшенко, А. Колупаєва, А. Обухівська, Л. Прохоренко, Т. Сак та ін.).

Визначена мета дослідження роботи повністю узгоджується з найважливішими питаннями спеціальної психології, а саме: розробленні теоретично-обґрунтованої та експериментально апробованої програми формування емоційної сфери соціально депривованих дошкільників із затримкою психічного розвитку.

Заслугують на позитивну оцінку і адекватно сформульовані висновки, які за змістом відповідають поставленим завданням та представленим у дисертації матеріалам.

Особливої актуальності тема дисертаційного дослідження набуває у контексті реформування і осучаснення доктрин національної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, що ґрунтується на визначенні шляхів раннього попередження і усунення несприятливих чинників особистісного становлення дошкільників із затримкою психічного розвитку, які зазнали деприваційного впливу, їх адаптації в період навчання, інтеграції у суспільство, соціалізації.

Розроблені здобувачем теоретичні підходи щодо формування емоційної сфери у соціально депривованих дошкільників із затримкою психічного розвитку, знайшли своє втілення у інваріантній складовій програми з корекційно-розвивальної роботи «Корекція розвитку. Розвиток особистісної сфери» та у програмі розвитку дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку від 3 до 7 років «Віконечко».

Суттєвим внеском у теорію і практику спеціальної психології та педагогіки є розроблення та застосування дисертантом програми з формування емоційної

сфери у соціально депривованих дошкільників із ЗПР, що дозволяє сформувати у них здатність сприймати експресивні ознаки емоцій, ідентифікувати емоції різних модальностей та адекватно їх виражати у міміці, пантоміміці, мовленні; вербалізувати емоції і причини їх виникнення тощо.

У дослідженні здійснено системний аналіз наукових джерел у галузі психології; проаналізовано проблему емоційної сфери з погляду різних наукових підходів; розкрито та описано основні механізми емоційної сфери; виявлено структурно-функціональну специфіку емоційної сфери дошкільників з нормативним розвитком, при затримці психічного розвитку та при затримці психічного розвитку в умовах соціальної депривації.

Цілком виправданим, як у теоретичному, так і у практичному плані, є тло діяльнісного, психодинамічного та поведінкового підходів, що дало можливість дисертанту розкрити емоційну сферу: як складне явище психіки, яке пов'язане з різними властивостями та процесами, що характеризують суб'єктивне відношення, виражене у специфічній формі оцінки; як процес, який забезпечує інтенсивність, рефлексорність, сигнальність, локалізацію, виникнення і розвиток емоцій; як систему, що складається з психологічних механізмів, які виконують різні функції на основі диференціювання суб'єктивних потреб, інформації тощо.

Насамкінець хотілося б ще раз акцентувати увагу на значущості і ефективності розробленої дисертантом програми формування емоційної сфери, за результатами якої у соціально депривованих дошкільників із ЗПР значно підвищився рівень сформованості вмінь співпереживати в реальній ситуації, відгукуватися на емоційний стан іншої людини, виражати власні переживання, зростає емоційна стійкість і контроль за власними емоційними реакціями, що впливає на мотивацію поведінки й діяльності дитини та дає можливість їй вносити певні корективи.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу видається за доцільне висловити окремі зауваження та побажання:

1. Попри ґрунтовний теоретичний аналіз проблеми, що досліджувалася, доцільно, думається, що не завадило б у дисертації детальніше охарактеризувати психічні, вікові та індивідуальні особливості розвитку емоційної сфери соціально депривованих дошкільників з нормативним розвитком, які можна було б враховувати при організації інклюзивного навчання таких дітей. Це, сприяло б ґрунтовнішому розкриттю змісту наукового дослідження і специфіки формування саме соціальної компетентності як інтегрованого особистісного утворення, зміст якого складають взаємозв'язки соціальних знань, соціальних вмінь та навичок, досвіду, особистісних якостей та характеристик.

2. Зважаючи на те, що у центрі уваги дисертанта були переважно емоційні аспекти, вважаємо за доцільне, поряд з цим і розгляд емоційної рефлексії, що підвищило б як теоретичну значущість, так і практичне значення.

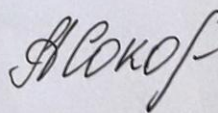
3. У експериментальній частині дисертації досить вдало дібрано і описано програму формування емоційної сфери дошкільників, які виховуються у дитячих будинках. Тож, на нашу думку, було б доцільним викласти матеріали дослідження у практичних розробках для педагогічних працівників з метою надання корекційно-розвивальних послуг для дітей, які відвідують різні типи дитячих закладів освіти, зокрема з традиційною системою виховання та спеціальні дошкільні заклади освіти.

Наведені зауваження ніякою мірою не впливають на загальну позитивну оцінку кандидатської дисертації Наталії Іванівни Баташевої, яка є самостійною та завершеною працею, що спрямована на вирішення однієї з актуальних проблем у галузі спеціальної психології.

Висновок. Дисертаційне дослідження «Формування емоційної сфери соціально депривованих дошкільників із затримкою психічного розвитку» є цілісною, завершеною, самостійною роботою. За актуальністю теми, методичним рівнем, новизною отриманих результатів, теоретичною значущістю і практичним значенням дисертація повністю відповідає вимогам МОН України щодо кандидатських дисертацій, а дисертант Баташева Н.І. заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.08 - спеціальна психологія.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри
дефектології та фізичної реабілітації
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Г.Б. Соколова

